

לאור החכמה

לאור חכמתו של רבינו בעל 'אור שמח' ו'משך חכמה'

עלון מס' 20 | פרשת כי תשא תשפ"א

שמחת התורה

עומקה של תורה

קנין באיסורי הנאה

ג: והנה על פסק הטור כתב הב"י שישראל קנה אף אם הע"ז שייכת לנכרי, ולא רק כשהיא הפקר. והב"ח תמה על דבריו דבשלמא אם הע"ז של הפקר אזי קונה ישראל בהגבהה בלבד, אך אם היא של הגוי איך יקנה בהגבהתו בלא רצונו של הגוי, ולכן העמיד את דברי הטור בע"ז שעשאה נכרי והפקירה, שאם לא הגביהה ישראל יש לה ביטול, אך אם הגביהה לשם קנין קנאה ואינה מתבטלת, אבל את של הנכרי אינו קונה לעולם בלא הקנאתו.

על מסקנת הב"ח הקשה המג"א (שם סק"ה) מלשון רבא שאין ישראל מבטל ע"ז של נכרי, משמע שזו שייכת לנכרי ולא שהוא רק עבד אותה, ואף על פי כן אם מגביה בכוונת קנין, הועיל קניינו לפסול את התקיעה. על כן ביאר שהקנין הנצרך באיסורי הנאה אינו כשאר קניינים כי באמת אין שייך קנין ממוני במה שהקנין עצמו עושה איסור הנאה וכתותי מכתת שיעורי (ודלא כהר"ן הנ"ל), אלא שכמו שמצינו (פסחים ה.) איסור בחמץ של נכרי המופקד אצל ישראל, משום שהוא בידו ותחת אחריותו, כך כל איסורי הנאה נמדדים על פי אחריותם. ולכן אף אם הע"ז של נכרי ולא של הפקר, מועילה הגבהה ישראל לשם קנין להכניסה תחת אחריותו ולהחשיבה של ישראל וא"א לבטלה.

ד: אמנם לעכו"ם עצמם מותר ליהנות מע"ז, כמו שהורה רבה בר אבוה (ע"ז סד. ומסקנא שם) למתגיירים למכור את אליליהם טרם גירותם, ולכן כלפיהם הוא נחשב ממון גמור.

ה: לדעת המג"א שאין לישראל קנין אמיתי באיסורי הנאה, למרות שהאיסור יחול רק אחר מציאות הקנין, מדויק היטב לשון התורה על בעלות האלילים 'אלהיהן' בלשון נקבה, כי גם אם 'הזנו את בניך' אין לבניך קנין אמיתי באלילים אלו מחמת איסור הנאתם, ולעולם הם ישארו אלהי בנות הניכר.

(אור שמח חמץ ומצה פ"א ה"ג, משך חכמה שמות לד טז)

וזנו בנתיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן (שמות לד טז)

א: הכריעו התוספות (חולין פט. ד"ה והתניא) ששופר של ע"ז, אם הוא של ישראל שאינו יכול לבטלו והוא אסור בהנאה עולמית, כתותי מכתת שיעורי ולא יצא י"ח, אך אם הוא של גוי היכול לבטלו ויהא מותר בהנאה, יש לו שיעור ובדיעבד יצא י"ח (דלא כר"ת המצריך לבטלו בפועל).

והקשו מדברי רבא (ע"ז מב.) שרבנן גזרו שישראל לא יכול לבטל עבודה זרה של נכרי, כיון שיש חשש שמא יגביהנה קודם הביטול ותחת ידו אין לה ביטול, מדוע בהגבהה השופר אינו נפסל מתקיעה בהיותו של ישראל שאינו יכול לבטלו. ותרצו שבאמת יוצאים י"ח רק במקום שהתכוון המגביה שלא לקנותו והוא נשאר של הנכרי. וכן פסק הטור (או"ח תקפו) שהתוקע בשופר של ע"ז, של ישראל לא יצא ושל נכרי יצא רק בלא התכוון לקנותו.

ב: הר"ן (ע"ז מג. ד"ה ומצא) ביאר את קנין ישראל בע"ז, שאף על פי שהיא אסורה לישראל בהנאה, מכל מקום היא נחשבת ממון ויתכן בה קנין, משום שבשעת הקנין היא עדיין שייכת לנכרי היכול לבטלה ולהסיר ממנה את האיסור, למרות שעל ידי הקנין היא משתייכת לישראל ונעשית אסורה. וכן ביאר את דין נכרי המוכר חמץ לישראל בפסח שנאסר בהנאה, שלמרות שאחר הקנין הוא נאסר בהנאה, מכל מקום הקנין חל כי בשעת הקנין עדיין אין זה איסור הנאה.

ביאור דבריו הוא, שכל איסור הנאה הנוצר מחמת שינוי בעלות אינו יכול לשוב ולבטל את השינוי, כי כל יצירתו וקיומו מחמת אותו הקנין ובהתבטל הקנין יתבטל גם האיסור, ולא יתכן שתוצאה של דבר תבטל את הקודם לה והמסובב אותה.

אור הדעת

פרקי מחשבה

לוחות עגל

כלל ואין חילוק בינם לבין תולעת קטנה בים אלא רצונו יתברך.

ד: אילו היה משה נותן ביד ישראל את התורה, רק היו מחליפים עגל בלוחות, תפיסתם הגשמית הייתה תולה את האלוהות בגוף הלוחות כדבר ממשי ולא רק בנותנם, משום כך שברם להראות כי אין מעלה עצמית כלל אף בנבראים הגדולים ביותר אם לא לרצון הבורא, ורק ישמשו הלוחות חלילה את היפך רצונו, דינם לכליה.

גם בלוחות שניות ניתן ביטוי עז לסילוק שגיאה חמורה זו: הלוחות הראשונות היו 'מעשה אלקים' ממש ואילו על לוחות שניות הצטווה משה 'פסול לך' ולא ביד ה', רק 'וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שיברתי', כלומר יישר כחך ששיברת את הראשונות (כמאמר חז"ל ב"ב יד:): בסימן היותם בעלי מטרה ולא בעלי קדושה עצמית, ומשום כך גם תמורתם תיעשה על ידי בשר ודם ולא על ידי, להורות שאין קדושה ומטרה אחרת זולת רצוני.

ואכן לוחות ושברי לוחות מונחים בארון (שם) ללמד לדורות כי מה שהיה בשברי הלוחות מעשי ידי אלוקים, הוא שקבלנו גם במעשי ידי אדם ברצונו יתברך ולא השתנתה קדושתם.

ה: 'אני מאמין באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים' השגחתו נמצאת על כל ברוא וברוא באופן שווה, הגדולים עם הקטנים, הקדושים יותר ופחות, בעלי התפקידים הנשגבים והנמוכים. כיון שכך 'אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין לזולתו ראוי להתפלל', כי על אף שיש מלאכים קדושים יותר, גרמי שמים גבוהים יותר ובני אדם צדיקים יותר, ההשפעה על כולם בשווה מהמשגיח הכל יכול הפונה בגדלותו אף לקטן שבקטנים. (משך חכמה שמות לב יט)

א: מאז דור אנוש התקשה האדם בתפיסת המציאות האלוקית באשר הוא מוגבל בגבולות הגשם ואינו מכיר במציאות מופשטת מצורה גשמית ללא התחלה וללא סוף, גם באשר הוא נברא ואינו מכיר מציאות שהיא מחויבת מצד עצמה. לכן עשה לו צורות עליונות כגרמי השמים ודומיהם, ייחס להם כוחות השפעה ועבד להם.

סיבה נוספת שיצרה את עבודת האלילים היא סכלותם הסוברת כי גדלות האלוהים מונעת בעדו לטפל בצרכי עולם גשמי ושפל, ולכן ראו בנבראים הגדולים והמשפיעים ביותר כוחות זכים יותר הממצעים בין הבורא הנעלה לבריותיו השפלות.

ב: ענפי טעות זו לא נשתרשו מעם ישראל גם אחר מתן תורה, עדיין הייתה בקרבם השאיפה להיצמד לצורה המוכרת בעיני גשם ולתלות בה אלוהות. כך אמרו ברצותם את אלוהות העגל 'כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו', ואף ה' אמר לו 'שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים', כי שחתו כבר בכך שראו את משה עצמו כמוציאם, והוא לא היה כי אם שליח ה' להוציאם ולולי הוא הרבה דרכים למקום.

ג: טעות זו עלולה הייתה להשפיע על כל חלקי היהדות התלויים בגשם, כדוגמת קדושת ארץ ישראל, קדושת ירושלים וקדושת המשכן והמקדש, שהאמת היא שכל מעלתם וקדושתם היא אך צו הבורא ואין בשום מציאות כח אמיתי יותר מחברתה, רק רצון הבורא המנהיג. גם באנשי מעלה היו טועים ורואים כח עצמי, ומי לנו גדול ממשה 'איש האלקים' אשר השוותה אותו תורה עם כל אדם וייחסה לו אך שליחות 'אנכי עומד בין ה' וביניכם', כי אך שליחותו היא מעלה ומצד עצמו הוא כשאר אדם מעצם היותו ברוא. ולמעלה מכך מלאכי מעלה הגדולים ביותר אינם בעלי קדושה או השפעה עצמית

משך הלב

מעשי תורה ויראה

עגל רחוק...

הציעו כמה מגדולי הדור לראשי קהילת ביאליסטוק שימנו עליהם כרב את הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק שהיה יליד ביאליסטוק. אולם כמה מעשירי המקום שעמדו אותה שעה בראש הקהילה, רחו את הצעת הרבנים בטענה שרבי מאיר שמחה הוא בן עירם והם מכירים אותו יותר מדי. כשהגיעו הדברים לאזניו של רבי מאיר שמחה, העיר למקורביו: פרשת העגל פותחת במלים 'וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר, ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלוהים כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו', נשאלת כאן השאלה אם יקים ספק לגבי שובו של משה למחנה כלום צריכים לעשות עגל? האם לא יכלו המוני העם לקבל עליהם את אהרן אחי משה לראש ולמנהיג? אלא - המשך רבי מאיר שמחה בחיך - ערב רב זה שהציע לעשות את העגל סבור היה, כי מוטב למנות עליהם מנהיג עגל ובלבד שיהא זר ובלתי ידוע, מאשר למנות את אהרן בן המקום הידוע ומוכר לכול... (פרפראות לתורה, בקר)

חכמת חכמי

בינת המקראות

קודש לכם

קדש הוא קדש יהיה לכם (שמות ל לב)

א: ענין הקדושה נכפל, האחד הוא עצם הקדושה והשני על הקדושה לכם. מה ענינם.

ב: את האיסור לסוך על בשר אדם משמן המנחה דרשו חז"ל (כריתות ז). גם על כהן גדול שנמשח בראשו ונטל מהשמן לסוך את בני מעיו, מהאמור (ויקרא כא יב) 'שמן משחת אלקיו עליו', שגם כשהוא עליו לא ירד מקדושתו.

ג: קדש הוא לתכלית משחתו, קדש יהיה גם אחר שבא לתכליתו והרי הוא 'לכם' ומשוח.

(משך חכמה שמות ל לב)